បណ្ដាំតាមាស

អារម្ភកថា និងបោះពុម្ពផ្សាយ
ដោយ
បណ្ឌិត **ឃីង ហុកឌី**

(RECOMMANDATIONS DE TA MEAS)
Edition présentée et annotée
par
KHING Hoc Dy

បណ្ណាគារ អង្គរ
Editions Angkor

ស្នាដៃលោកតាមាសនេះគឺជាពាក្យបណ្តាំឱ្យកូនចៅក្រោយយកទុកជាគតិឯកស្រង់ពីបទពិសោធន៍របស់លោកនៅសតវត្សទី១៩ និងដើមសតវត្សទី២០ ។ រឿងនេះទៀតសោតគឺកញ្ចក់ឆ្លុះមើលសង្គមនិងប្រវត្តិសាស្ត្រស្រុកខ្មែរនៅសម័យនោះ។ តាមាសបានរស់នៅក្នុងរាជ្យស្តេចអង្គចន្ទ , ក្សត្រីអង្គម៉ី,ស្តេចអង្គឌួង,ស្តេចនរោត្តមនិងដើមរាជ្យស្តេច ស៊ីសុវត្ថិបានសេចក្តីថាលោកបានស្គាល់ជីវភាពប្រជាជនខ្មែរក្នុងរជ្ជកាល ៥រាជ្យស្តេចខ្មែរ ។ នេះជាសក្ខីភាពនៃការរស់នៅក្នុងកំណត់ កាលប្រហែល ៨០ ឆ្នាំ គឺបង្ហាញពីប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរយើងតាមរយៈតាមាសជាប្រជាជនម្នាក់ដែល គ្មានទំនោរ នយោបាយ ។ លោកចង់ផ្តាំផ្ញើដល់ទៅជនាទុជនមាតុភូមិឱ្យយល់ដឹងពីភាពតោកយ៉ាក, ទុរ្ភិក្ស,សង្គ្រាមរាំងជល់, ការព្រាត់ប្រាសគ្រួសារបងប្អូនប្តីប្រពន្ធកូនចៅក្នុងសម័យកាលមួយដ៏វែង រហូតមកដល់ សម័យ អាណាព្យាបាលបារាំងសែស ។ ដោយអត្ថបទបណ្តាំតាមាសនេះជាអត្ថបទ នៅដើមសតវត្សទី២០ នៅពេលដែលប្រទេសយើងចាប់មានអក្សរសិល្ប៍ជាលើកទី១ដែរ គឺនៅនាឆ្នាំ ១៩០៧_១៩០៨ ។ រោងពុម្ពអក្សរខ្មែរនេះបានចូលមកភ្នំពេញដំបូងគឺសម្រាប់បោះពុម្ពឯកសាររដ្ឋបាល បារាំង, សៀវភៅធម៌គ្រិស្តសាសនា និងអត្ថបទសិក្សា នៃស្ថាប័នវិទ្យាសាស្ត្រដូចជាសាលា បារាំងចុងបូព៌ាប្រទេសជាដើម ។ រឿងបណ្តាំតាមាសនេះជាអត្ថបទអក្សរសិល្ប៍បោះពុម្ពទី១បន្ទាប់ពី ការនាំចូលនូវបច្ចេកទេសថ្មីទំនើបនេះ ព្រោះដើមឡើយយើងធ្លាប់តែចម្លងដោយដៃលើក្រដាសឬចារ លើស្លឹកត្នោត, ស្លឹករឹត ។ល។

បណ្ណាគារ អង្គរ

ផ្ទះលេខ 143Eo ផ្លូវខេមរភូមិន្ទ (130) ភ្នំពេញ

9789995059613

បណ្ដាំតាមាស

អារម្ភកថានិងបោះពុម្ពផ្សាយ

ដោយ

បណ្ឌិត ឃីង ហុកឌី

បណ្ណាគារ អង្គរ

2007

បោះពុម្ពផ្សាយដោយ

បណ្ណាគារ អង្គរ

រក្សាសិទ្ធិ

©Copyright

ISBN-13:978-99950-59-61-3

2007

អារម្ភកថា

មាស(១៨២៨-១៩១០?)

តា មាស កើត នៅ ឆ្នាំ ជូត សំរឹទ្ធិស័ក ចុល្លសករាជ ១១៩០ ត្រូវ នឹង គ.ស. ១៨២៨,[1] បិតា លោក មាន ងារ ជា បាឡាត់ ខែត្រ លង្វែក ដែល មាន ជីតា ជា ចៅហ្វាយ ស្រុក, មាតា លោក បាន ទទួល អនិច្ចកម្ម នៅ ពេល ដែល យួន ចូល វាយ លុកបន្ទាយ លង្វែក ហើយ បង ប្អូន ប្រុស លោក ៣ នាក់ បាន ស្លាប់ ក្នុង សង្គ្រាម ដែរ ។ យើងមិន ដឹង ថា លោក អនិច្ចកម្ម នៅ ឆ្នាំ ណា ទេ តែ យើង ដឹង ថា គាត់ រស់ រហូតមកដល់ ឆ្នាំគ.ស.១៩០៧[2] ជាឆ្នាំ ដែល គាត់ បាន បញ្ចប់ ស្នាដៃ «រឿង បន្ទាំតា មាស» ។ តាម យើងស្មាន លោកប្រហែល ចូល មរណកាល នៅរវាង ចុង ទសវត្ស ទី១[illegible] នៃសតវត្សទី២០ ។ ស្នាដៃ លោកគឺ ជា ពាក្យ បណ្តាំ ឲ្យ កូន ចៅ ក្រោយ យក

---

[1] «នាម ខ្ញុំ ឈ្មោះ មាស ជា ចាស់ ព្រឹឍាចារីយ៍ អាយុស្ម ជាង៨០ឆ្នាំប៉្លុ កើតក្នុងឆ្នាំ ជូតសំរិទ្ធិស័ក្យចុលស័ករាជ១១៩០ បើគិតជាស័ករាជបារាំងត្រូវថែមឡើក១ ទៀតទើញត្រូវនឹងឆ្នាំ១៨២៨ តែងជាពាកបន្ទាំមនេះទុកឲ្យកូនចៅនៅឯក្រោយ ចូល ចាំម គ្រប់គ្នាត៍ទៅ» ។ *រឿងបន្ទាំតាមាស*, ទំព័រ៣(រក្សាអក្ខរាវិរុទ្ធដើម) ។

[2] «តែងក្នុង ចុលសករាជ១២៦៩ ឆ្នាំមមែនព្ក់ស័ក្យកាល តាអាយុស្ម បាន៨០ ឆ្នាំប៉្លុ ហើ្យ» ។ *រឿងបន្ទាំមតាមាស*, ភ្នំពេញ, ១៩០៨, ទំព័រ,៤០ ។ ចំពោះសម្រង់នានា យើងសូម គោរពតាម អក្ខរាវិរុទ្ធដើមរបស់ អ្នកនិពន្ធនិងតាមសម័យនិមួយៗ ដោយ រក្សា ទុក ភាព ដើម ហើយ នឹង ចង់ទុកឲ្យ និរុទ្ធវិជ្ជាវិទូ យើង សិក្សា បន្ត ទៅ ទៀត ជា ប្រវត្តិ អក្សរសិល្ប៍ និង ភាសា ខ្មែរ យើង ។ ដូច នេះ សូម អ្នក អាន, អ្នក សិក្សា និង លោកគ្រូ អ្នកគ្រូ អធិប្បាយ បន្ថែម ទៀតផង ។

ទុក ជា គតិ ដក ស្រង់ ពី បទ ពិសោធន៍ របស់ លោក នៅសតវត្ស ទី ១៩ និង ដើម សតវត្ស ទី ២០។ រឿង នេះ ទៀត សោត គឺ ជា កញ្ចក់ ឆ្លុះ មើល សង្គម និង ប្រវត្តិសាស្ត្រ ស្រុកខ្មែរ នៅសម័យ នោះ។ តាមាស បានរស់ នៅ ក្នុង រាជ្យ ស្តេច អង្គចន្ទ, ក្សត្រីអង្គម៉ី, ស្តេចអង្គឌួង, ស្តេចនរោត្តម និងដើម រាជ្យ ស្តេចស៊ីសុវត្ថិ បាន សេចក្តី ថា លោក បាន ស្គាល់ ជីវភាព ប្រជាជន ខ្មែរ ក្នុង រជ្ជកាល ៥ រាជ្យ ស្តេច ខ្មែរ។ នេះជាសក្ខីភាពនៃទិដ្ឋភាពស្តីពីការរស់នៅក្នុងកំណត់កាល ប្រហែល ៨០ ឆ្នាំ ពោល គឺ បង្ហាញ ពី ប្រវត្តិសាស្ត្រ និង សង្គម ខ្មែរ យើង តាម រយៈ តាមាស ជា ប្រជាជន ម្នាក់ ដែល គ្មាន ទំនោរ នយោបាយ ។ លោក ចង់ ផ្តាំ ទៅ ជនានុជន ក្នុង មាតុភូមិ ឲ្យ យល់ដឹងពី ភាព តោកយ៉ាក, ទុរ្ភិក្ស, សង្គ្រាម រាំង ជល់, ការ ព្រាត់ ប្រាស គ្រួសារ បង ប្អូន ប្តី ប្រពន្ធ កូន ចៅ ក្នុង សម័យ កាល មួយ ដ៏ វែង រហូត មក ដល់ សម័យ អាណាព្យាបាល បារាំងសែស ។ ដោយ អត្ថបទ បណ្តាំ តាមាស នេះ ជា អត្ថបទនៅដើមសតវត្សទី២០នៅពេលដែល ប្រទេស យើងចាប់ មាន អក្សរពុម្ព ខ្មែរ ដំបូង ហើយ រោង ពុម្ព នេះ ទៀត សោត បាន ចាប់ ផ្តើម បោះ ពុម្ព អត្ថបទ អក្សរសិល្ប៍ ជាដំបូងបង្អស់ ដែរគឺនៅនាឆ្នាំ១៩០៧-១៩០៨ ។ រោងពុម្ព អក្សរ ខ្មែរ នេះ បាន ចូល មក ភ្នំពេញ ដំបូង គឺសម្រាប់ បោះពុម្ពឯកសាររដ្ឋបាល បារាំង[3], គ្រិស្តសាសនា និង ស្ថាប័ន វិទ្យាសាស្ត្រ ដូច ជា សាលាបារាំង ចុង បូព៌ា ប្រទេស ជា ដើម ។ [4]រឿងបណ្តាំតាមាស នេះ ជាអត្ថបទ ផ្សាយ អក្សរសិល្ប៍ ទី១បន្ទាប់ពីការ នាំចូលនូវបច្ចេកទេសថ្មី នៃ ការបោះពុម្ពតាមវិធី ទំនើប ព្រោះ ដើម ឡើយ យើង

[3]កម្មវិធីបុណ្យសម្ភោធន៍វិហារព្រះកែវរតនារាមក្នុងព្រះបរមរាជវាំងភ្នំពេញ នាឆ្នាំ១៩០៣

[4]សូមអាន Khing Hoc Dy, *Ecrivains et expressions littéraires du Cambodge au XXème siècle*, Paris, L'Harmattan, 1993, p. 3-4; "Khmer Literature and Publications", *Bayon Pearnik*, Issue 70 June 2002 , p. 8 and 27, Issue 71 July 2002, p. 8 and 27 (Written by Dr. khing Hoc Dy CNRS Translated by Damien Morrison)

ធ្លាប់ តែ ចម្លង ដោយ ដៃ លើ ក្រដាស ឬ ចារ លើ ស្លឹក ត្នោត, ស្លឹករឹត ។ ល ។ តាម ការ ស្រាវ ជ្រាវ យើង អាច សន្និដ្ឋាន បាន ថា រឿង បណ្តាំតា មាស នេះ បាន បដិសន្ធិ ឡើង ដោយ មាន ការ ឧបត្ថម្ភ ពី លោក អាដេម៉ារឡឺ ក្លែរ (Adhémard Leclère) [5]ជា អតីតរ៉េស៊ីដង់បារាំងប្រចាំប្រទេសកម្ពុជា ។

អត្ថបទ នេះយើងរក ឃើញ មួយ ច្បាប់ នៅបណ្ណាល័យ សាលា បារាំង ចុង បូព៌ា ប្រទេស ក្រុង ប៉ារីស[6] និង មួយ ច្បាប់ ទៀត រក្សា នៅ បណ្ណាល័យ ជាតិ ក្រុង ប៉ារីស[7]ប្រទេស បារាំងគឺជា អត្ថបទ មាន ចំនួន៤០ទំព័រដែល បាន បោះពុម្ព ផ្សាយ រវាងឆ្នាំ១៩០៨[8]មានចំនួន១០.០០០ច្បាប់ ។ ច្បាប់ចុងក្រោយ នេះ យើង ឃើញ មាន ចំណារ ដោយ ដៃ នៅ លើ ទំព័រ ដើម ជិត ចំណង ជើង ថា «អាដេម៉ារឡឺ

[5]Adhémard Leclère បាន ទុក ស្នាដៃ សំខាន់ មួយ គឺ*Histoire du Cambodge depuis le 1er siècle de notre ère*, Paris, Guethner, 1914. សៀវភៅ នេះបានបកប្រែ ជាភាសាខ្មែរដោយ ទេពម៉េងឃាន ហៅទិឃាយុ, *ប្រវត្តិសាស្ត្រ ប្រទេសកម្ពុជាចាប់តាំងពីសតវត្សទី១នៃគ្រិស្តសករាជរហូតមក*, ភ្នំពេញ, បណ្ណាគារ អង្គរ, ២០០៦(បោះពុម្ពលើកទី២) ។

[6]ចុះលេខ CAM.HIST.ANC.2

[7]ចុះលេខ 8° 02 374

[8]ក្នុងការបោះពុម្ពនេះគ្មានទីកន្លែងនិងកាលបរិច្ឆេទទេតែដោយ យើងយោង ទៅតាមសំនេរតាមាសគឺគាត់បានសរសេរចប់នៅចុល្លសករាជ១២៦៩ឆ្នាំមមែ នព្វស័កគឺត្រូវនិងគ.ស.១៩០៧(នៅទំព័រ៤០ចែងថា÷ «តែងក្នុងចុលស័ករាជ ១២៦៩ឆ្នាំមមែនព្វស័ក្សកាលតាអាយុស បាន៨០ឆ្នាំប្លៀហ្សៀ ។ »)។ ហេតុ នេះហើយ បានជាយើងហ៊ានសន្និដ្ឋានថាអត្ថបទនេះបោះពុម្ពរវាងឆ្នាំ១៩០៧-១៩០៨ ។ សូមអាន ឧ.គាម, *ប្រតិទិន១០៦ឆ្នាំសុរិយគតិនិងចន្ទគតិ*, ភ្នំពេញ, ១៩៦៨, ទំព័រ៦៣ ។

ក្លែរ»[9]។ ហេតុនេះហើយ បានជាយើងហ៊ានសន្និដ្ឋានថាមានលោកអាដេម៉ារឡឺក្លែរ បាន ជួយ ទំនុកបំរុងក្នុងការបោះ ពុម្ព ផ្សាយ ស្នា ដៃ តា មាស ដើម្បី សរសើររដ្ឋបាល អាណាព្យាបាលបារាំង ផង ដែរ ។ អក្ខរាវិរុទ្ធនាទសវត្សទី១នៃសតវត្សទី២០គ្មានឯកភាព ទេគឺ កវីអ្នកនិពន្ធសរសេរ ចារ ស្នាដៃខ្លួនតាមការអាន ពាក្យគឺឥត បាន គោរពនិរុទ្ធសាស្ត្រ ឬ ឫសពាក្យ នីមួយៗ ឡើយ ។ ស្នាដៃ នេះ បាន តែងនិង ចងក្រង មុនការបង្កើតវចនានុក្រម ផ្លូវការដែល បានបដិសន្ធិឡើង ចាប់តាំងតែពីឆ្នាំ១៩៣៨[10]ពោលគឺចាប់ពី ពេល នោះ ហើយ ដែល អ្នកប្រាជ្ញ ភាសាខ្មែរ ជាពិសេស គឺ ព្រះសង្ឃ បាន ចង អក្ខរាវិរុទ្ធ ឲ្យ មាន ឯកភាព មាំ មួន តែ នៅ តែ មាន ពាក្យ ខ្លះ ទៀត អាច សរសេរ បាន ២ បែប[11] នៅ ឡើយ ។ ដូច នេះ ចំពោះ អក្ខរាវិរុទ្ធ ខ្មែរ មិនទាន់បិទទ្វារនៃការពិភាក្សានិងការ ស្រាវជ្រាវនៅឡើយ ទេពិតមែន តែ វចនានុក្រម ជា បញ្ញត្តិ មួយ បង្ខំ យើង ឲ្យ ធ្វើ តាម សរសេរ តាម តែ ប្រជាជន នោះ ទេ ដែល ជា អ្នក ប្រើ ភាសា ។ កាល ណា ប្រជាជន មិន ប្រើ ប្រាស តាម, បាន សេចក្ដី ថា ពាក្យ ទាំង នោះគឺ ដេក ស្ងៀម ក្នុង ក្បួន ព្រោះ ជា វេយ្យករណ៍ ធម្មនិយាម (grammaire normative) ដែល គេ មិន អាចអនុវត្ត តាម បាន ។ ហេតុ នេះសូម អស់ លោកភាសាវិទូ ខ្មែរ យើង គួរ តែ ពិនិត្យ ពិចារណា ឲ្យ បាន គ្រប់ គ្រាន់

[9]"Adhémar Leclère - Texte cambodgien du récit d'un nommé Meas qui raconte à ses compatriotes ce qu'il a vu et qui dit ce qui était le pays avant le proclamation du protectorat français sur le Cambodge et les avantages pour le pays que procure le régime nouveau - répandu à 10.000 exemplaires".

[10]*វចនានុក្រមខ្មែរ, Dictionnaire cambodgien*, ភាគ១, ក-ម, ភ្នំពេញ, ១៩៣៨; ភាគ២, យ-អ, ភ្នំពេញ, ១៩៤៣; បោះពុម្ពឡើងវិញ, ភាគ១, ១៩៦៧; ភាគ២, ១៩៦៨ ។

[11]សូម អាន *វចនានុក្រមខ្មែរ*បោះពុម្ពដំបូងនាឆ្នាំ១៩៣៨-១៩៤៣ ។

ជ្រៅជ្រះជាមុនសិនមុននិង បង្ខំឲ្យ ប្រជាជន អនុវត្តតាម ភ្លាមៗ ពោល គួរ តែ ធ្វើ ជាវេយ្យករណ៍ពិពណ៌នា សិនជាដំណាក់កាលដំបូង ។

ការបោះពុម្ព ឡើង វិញ នៃ «រឿងបណ្ដាំ តា មាស» នេះ មាន អត្ថបទ ជា អក្ខរាវិរុទ្ធ ទំនើប តាម វចនានុក្រម ផ្លូវ ការ និង អត្ថបទ ថត តាម អក្ខរាវិរុទ្ធ ដើម របស់ ឯកសារ ដោយ មាន គោល បំណង បង្ហាញ ការវិវត្តន៍ នៃ ភាសា យើង ពី ដើម សតវត្សទី២០រហូតមកដល់ បច្ចុប្បន្នកាល នេះ ។ អត្ថបទនេះទៀតសោតមាន ប្រយោជន៍ដល់ អ្នកសិក្សាប្រវត្តិសាស្ត្រនិងជនានុជន យើងឲ្យដឹងពីស្ថានភាពស្រុក ទេសកម្ពុជាពីសតវត្សទី១៩រហូតមកដល់ឆ្នាំ១៩០៨ ។

យើង សង្ឃឹម ថា ស្នា ដៃ «តាមាស »នេះ នឹង ជួយ ពង្រីក ពង្រឹង ស្មារតី ប្រជាជនខ្មែរកុំឲ្យភ្លេចខ្លួននិងបង្រស់ពង្រឹងព្រលឹងខ្មែរ គ្រប់ៗ គ្នា ។

សូមសិរីសួស្ដីដល់កវីនិពន្ធខ្មែរទួទៅ

សាស្ត្រាចារ្យបណ្ឌិតឃីងហុកឌី

បណ្ដាំតាមាស

(អត្ថបទ កែ តាមអក្ខរាវិរុទ្ធ វចនានុក្រម ផ្លូវ ការ)

រឿងបណ្ដាំតាមាស

នាមខ្ញុំឈ្មោះមាស ជាចាស់ព្រឹទ្ធាចារ្យអាយុជាង៨០ឆ្នាំហួយ កើតក្នុងឆ្នាំជូតសំរិទ្ធិស័កចុល្លសករាជ១១៩០បើគិតជាសករាជបារាំងត្រូវថែម លេខ១ទៀត ទើបត្រូវនឹងឆ្នាំ១៨២៨តែងជាពាក្យបណ្ដាំនេះទុកឲ្យកូនចៅនៅឯក្រោយចូលចាំគ្រប់គ្នានិយាយប្រាប់គ្នាតៗ ទៅ។

កាល ដើម ឡើយ ឪពុកខ្ញុំធ្វើជាបាឡាត់ខែត្រលង្វែកជាខែត្រកាលនោះ ជីតាខ្ញុំធ្វើជាចៅហ្វាយ ស្រុកនោះខ្ញុំទាន់ជីតាខ្ញុំគាត់ច្បាំងនិងយួនកាល រាជ្យហ្លួងអង្គម៉ី ហើយ គាត់បាត់បង់ក្នុងទ័ពតមកទៀតឪពុកខ្ញុំគាត់នាំកងទ័ពទៅ ដេញយួនៗ ក៏បាក់រត់ខ្ចាត់ខ្ចាយ ទៅគ្រប់ទិសឯខ្លួនគាត់ក្ដីបាត់មិនដឹង ជា ទៅឯណាមិនឃើញគាត់ត្រឡប់មកផ្ទះវិញជីដូនខ្ញុំគាត់បាត់បង់ជាង១១ឆ្នាំ ១២ឆ្នាំមុនជីតាខ្ញុំនៅកណ្ដាល ផ្លូវដែល ទៅពីបាត់ដំបងទៅបាងកកវៀតកាលនោះពួកកងទ័ព សៀមកៀរគាត់នាំទៅជាឈ្លើយ ឯ ម្ដាយ ខ្ញុំគាត់បាត់បង់នៅវេលាដែល យួន លើកមកលុកប្លន់បន្ទាយលង្វែកបងប្អូនប្រុសខ្ញុំ៣នាក់អនិច្ចកម្មក្នុងទីចម្បាំងកាល នោះទៅច្បាំងជាមួយនឹងមាគាត់២ នាក់ ហើយ និង បង ប្អូន ជីដូន មួយ ច្រើននាក់ដែរ នាំពួកកងទ័ពស្រុះចិត្តគ្នាទៅច្បាំងឯខ្លួនខ្ញុំចូល ច្បាំងនឹងគេបាន៣ឆ្នាំដរាប ទាល់តែ ស្រុកសាន្តត្រាណ ហើយ ហ្លួង អង្គឌួង ចុះសន្យាធ្វើស្ពានមេត្រីនឹង សៀមនឹងយួន ។

វេលានោះខ្ញុំក៏ធំមានអាយុក្រៃលលួម ឃើញស្គាល់ចាំការគ្រប់ជំពូកបាន ហើយ បាន យល់ ច្បាស់ ដែរ ពួកនាម៉ឺនៗ គេនិយាយ គ្នានៅប្រប ខ្ញុំៗ ចាំបានទាំងអស់ ។

ស្រុកកាលនោះបាក់បែកក្រទ័លក្នុងមួយភូមិៗរកប្រាក់មួយរៀលគ្មាន រត់ចោលស្រែចំការច្បារដំណាំខានដាំភ្នួរវាស់ស្អួងព្រួសសាប ព្រោះខ្លាចយួនសៀមវាមកកំហែងច្រូតយកស្រូវក្នុងស្រែ ដើមដូងស្លានិងដើមឈើស៊ីផ្លែទាំងប៉ុន្មានកាប់ចោលជាងពាក់កណ្តាល ហើយក្នុងភូមិដែលជីតាដែលឪពុកខ្ញុំគាត់ធ្លាប់ឃើញស្គាល់ពីដើម មានផ្ទះ១៤០ នោះឃើញនៅតែផ្ទះ ៦០ ផ្ទះ ៤០ ផ្ទះ ២៤ វិញ ឯរាស្ត្រចំណុះស្រុកក៏តិចជាងពីដើម ពួកសមណៈជីព្រាហ្មណ៍ក៏កើតទុក្ខវេទនា ព្រោះវាលុកប្លន់ព្រះវិហារារាម ជញ្ជូនយកព្រះពុទ្ធរូបណាដែលជាមាសជាប្រាក់ជាសំរិទ្ធិ ហើយវាដុតព្រះវិហារវត្តអារាមជាច្រើន អន្លើវត្តណាដែលនៅសល់នោះរកដំបូលគ្មាន ដំបូលនោះស្រុតបាក់ធ្លាក់ទៅគ្របលើអាសនៈព្រះ រកនរណានឹងមានចិត្តគិតជួសជុលគ្មាន ព្រោះរវល់តែនឹងច្បាំងរាំងជល់រៀងមកជាប់ ៤០ ឆ្នាំ ស្រុកភូមិបាក់បែករត់ចោលស្ងាត់សូន្យឈឹង មុខគួរឲ្យស្រងេះស្រងោចខ្លោចផ្សាណាស់ណា វេទនានឹងស្រីដែលមានកូនតូចៗ អង្គុយឱបក្បាលជង្គង់មុខច្រមិស មើលតែមុខកូនភ្លឹះៗ ។

លុះបានស្រុកសាន្តត្រាណបានចុះសន្យាជាស្ពានមេត្រីនោះ ហ្លួងអង្គឌួងបានសោយរាជ្យជាស្តេចហើយ នោះរាស្ត្ររាល់គ្នាគ្រាន់មានចិត្តសង្ឃឹម ហើយគេនិយាយសរសើរថា ស្តេចល្អទ្រង់ធម៌ ព្រះទ័យសប្បុរស ជ្រះថ្លា ដឹងអធ្យោគអធ្យាស្រ័យ ប៉ុន្តែស្រុកយើងកាលនោះខ្សត់ណាស់ អស់អាណាប្រជានុរាស្ត្រលំបាកក្រពេកពន់ប្រមាណ ចេះតែនៅទ្រាំថាំសៀមពុំបានរកស៊ីអ្វីសោះ ។

ឯខ្លួនខ្ញុំកាលនោះក៏ក្រណាស់ ហើយគ្មានញាតិផៅសាច់សន្តានព្រៀងលានសោះ ឯចំណេះវិជ្ជាការក៏ឱនថយ ស្គាល់តែសេចក្តីទុក្ខវេទនា ក៏មានចិត្តកាត់តម្លាសទ្ធាចង់បួស ស្រេចហើយក៏ចូលឧបសម្បទ័ក្នុងសំណាក់ព្រះពុទ្ធសាសនា នៅក្នុងអារាម ១ ក្នុងក្រុងឧដុង្គមានជ័យ ដើម្បីនឹងបានមគ្គផលទៅជាតិក្រោយ កុំឲ្យអកុសលដូចជាតិនេះ ហើយនិងបានរៀនសូត្រធម៌អាថ៌សត្រាបាលីផង រួចចុះថែមទាំងអកុសល ឯក្នុងវត្តសោតក៏រករៀនធម៌អាថ៌សត្រាបាលីគ្មាន ភ្លើងឆេះ

ខូចអន្តរាយខ្លះ សៀមវាលួចយកខ្លះ យួនវាបំផ្លាញខូចខ្លះ ឯក្នុងវត្តប្រាង្គដែលខ្ញុំបួសភិក្ខុនោះសោតក៏មាននៅសល់តែលោកសង្ឃល្ងង់ខ្លៅ ពុំមានគិតរកសត្រាវិន័យនិងគម្ពីរព្រះអភិធម្មព្រះត្រៃបិដកឡើយ ។

ឯកើតច្បាំងក្នុងស្រុកខ្មែរហើយ ចុះសន្យាធ្វើស្ពានមេត្រីរួចហើយ នោះពួកមហាសត្រូវយើងទាំងសង្ខាង គឺស្តេចសៀម ហើយនិងស្តេចយួនវានៅតែក្ជួនយកដីយើងទៀត ឯស្តេចសៀមយកខែត្រចំណែកខាងជើង គឺស្រុកសៀមរាប មាននគរធំក្រុងស្រុកខ្មែរយើង ហើយស្រុកបាត់ដំបង ម្លូព្រៃ ទន្លេរពៅ ហើយនិងខែត្រយើងខ្មែរទាំងប៉ុន្មានដែលនៅមាត់សមុទ្រខាងទិសបស្ចិម ឯស្តេចយួនយកដីដែនស្រុកខ្មែរទាំងប៉ុន្មាននៅខាងត្បូង គឺព្រៃនគរកូសាំងស៊ីនសព្វថ្ងៃនេះ រហូតទៅដល់ទល់នឹងព្រែកជីកខែត្រពាម ខាងឯលិច ខាងឯកើតយករហូតទៅទន្ទឹមនឹងក្រុងភ្នំពេញ ។ ឯស្តេចម្ចាស់ផែនដីយើងលោកកើតទុក្ខព្រួយព្រះទ័យដូចជារាស្ត្រដែរ ព្រោះទ្រង់ឈ្វេងយល់ថា សៀមហើយនិងយួនវាគិតយកស្រុកខ្មែរបញ្ចូលក្នុងស្រុកវារាល់គ្នា ប៉ុន្តែវាបញ្ចូលមិនទាន់បាន ព្រោះវាជាសត្រូវនឹងគ្នា ហើយចែកគ្នាមិនកើត ដ្បិតវាចង់បានតែទាំងអស់រាល់ខ្លួន ។ ម្ចាស់យើងលោកព្រួយព្រះទ័យ ១ ជំពូកទៀត ព្រោះសៀមវាចង់ទំនុកបំរុងលោកៗពុំសព្វព្រះទ័យ ព្រោះវាមិនទុកលោកជាស្តេចផែនដីស្រុកខ្មែរ វាទុកលោកដូចជាចៅហ្វាយស្រុកខ្មែរវិញ ឯយួនវាទុកលោកជាចំណុះវា ហេតុដូច្នេះព្រះអង្គក៏រឹតតែព្រួយព្រះរាជហឫទ័យ ក្រែងកើតចម្បាំងជាថ្មីទៀត ក្រែងស្រុកខ្មែរនឹងវិនាសអន្តរាយ ហើយផុតមានអស់ពូជខ្មែរ ក្រែងនៅតែសៀម ឬនៅតែខ្មែរដែលទុកសក់បួងពីក្រោយដូចជាពួងស្មៀងយកកន្សែងជួតក្បាលដូចជាយួន ។

ឯហ្លួងយើងកាលនោះលោកចេះតែខំប្រឹងតាមការទ្រង់ចាត់ឲ្យចម្លងសត្រាបាលីច្បាប់ទម្លាប់ ហើយសើបសួររកពង្សាវតារដែលនៅសល់ ឃើញទាំងប៉ុន្មានឲ្យយកមកចម្លងទុក ព្រោះលោកមានព្រះរាជហឫទ័យដើម្បីនឹងរៀបចំ

ស្រុកខ្មែរយើងឲ្យរបបរៀបរយ តែទ្រង់នៅមានព្រះវិតក្កក្រែងតទៅមុខសៀម ហើយនិងយួនវាយកស្រុកយើងខ្មែរចែកគ្នា ទ្រង់ព្រះចិន្តាតែម្ល៉ោះ ទើបទ្រង់ឈ្វេងយល់ថានឹងពឹងស្រុកយូរ៉ុប[1] ណា១ឲ្យជួយទំនុកបំរុង ឥឡូវនឹងពឹងបុណ្យអាំងក្លេស[2] បានស្រុកក្លិង[3]ហើយ និងស្រុកសិង្គះពួរ[4]ហើយ ឥឡូវនឹងទៅពឹងបុណ្យវិឡាន្ឌា[5]ទ្រង់ពុំសព្វព្រះទ័យ ដ្បិតវិឡាន្ឌាធ្វើជាចៅហ្វាយនៅស្រុកយ៉ាវ៉ា[6] ស្រុកសូម៉ាត្រា[7] ហើយឥឡូវនឹងទៅពឹងបុណ្យអ៊ីស្ប៉ាញ៉ុល[8] ឬប្រូតូកេស[9] ដ្បិតសាសន៍ទាំងនោះពុំពូកែ ទ្រង់ព្រះចិន្តាតែម្ល៉ោះស្រេចហើយ ក៏ទ្រង់សម្រេចថានឹងពឹងបារាំងសែស ដ្បិតបារាំងសែសគ្មានស្រុកចំណុះនៅប្រប ស្រុកខ្មែរ ។

១ទៀតកាលពីដើមទ្រង់គង់នៅស្រុកបាងកកបានជួបនឹងបារាំងសែស ហើយទ្រង់ទតយល់រីករាយ មិនឆ្មើងកន្ត្រើងនឹងនរណា រាក់ទាក់ រាប់អានអ្នកទាំងពួង ហើយចិត្តថ្លើមក៏មានធម៌សប្បុរស ទើបទ្រង់សម្រេចថាសុំពឹងបារាំងសែសឲ្យជួយទំនុកបំរុងការព្រះពាជសត្រូវយួននៅស្រុកព្រៃនគរ ហើយនិងការព្រះរាជសត្រូវសៀមជាដើម ព្រោះមានខា[10]ល្ហួងមកឈរអមព្រះអង្គនៅស្រុកឧដុង្គមានជ័យ ទ្រង់មានព្រះទ័យអៀនខ្មាស ចង់ឲ្យរបូតរួចពីដៃសៀមនោះ

[1]ស្រុកអឺរ៉ុប (យូរ៉ុបគឺយើងអានតាមសៀម ឬតាមអង់គ្លេស)

[2]Anglais (Angleterre)

[3]Inde. ឥណ្ឌា

[4]Singapour. សិង្ហបុរី

[5]វិឡាន្ឌា ឬវិឡាន្ដា ក្នុងភាសាខ្មែរសម័យកណ្ដាល យើងសំដៅស្រុកហុលលង់ (Hollande, Hollandais)-.

[6]Java ឬ ស្រុកជ្វា ។

[7]Sumatra

[8]Espagnol

[9]Portugais.

[10]ពាក្យសៀម មានន័យថា «ខ្ញុំ, បម្រើ» ។

ណាស់ ទើបទ្រង់តែងរាជទូត២នាយឲ្យនាំព្រះរាជសារទៅដល់កុងស៊ុល[11] បារាំងសែសនៅស្រុកសិង្គះពួរ១ច្បាប់ទៀតទៅដល់អំប៉្បឺរ័រ[12] ស្ដេចបារាំងសែស ក្នុងសេចក្ដីព្រះរាជសារនោះ ថាសុំពឹងបុណ្យស្ដេចបារាំងសែស សុំឲ្យស្ដេចបារាំងសែសតែងរាជទូតចូលមកនឹងចុះសន្យាគ្នា នោះស្ដេចបារាំងសែសមិនឃើញតែងរាជទូតឲ្យមកចុះសន្យា ស្រាប់តែចាត់កងទ័ពមកច្បាំងនឹងស្ដេចទេព្វាស្រុកយួន ហើយវាយយកស្រុកព្រៃនគរ ហើយយកស្រុកកូសាំងស៊ីនបានពាក់កណ្ដាលជាមុន ទើបយកពាក់កណ្ដាលទៀតរៀងទៅទល់នឹងខែត្រពាម នោះហ្លួងក៏មានព្រះរាជហឫទ័យអំណរ ដោយសារឃើញបារាំងសែសលើកទ័ពមកវាយដេញយួន កាលហ្លួងសុគតក្នុងឆ្នាំមមែឯកស័កចុល្លសករាជ១២២០ឆ្នាំ ។

គិតរំពឹកឃើញពីដំណើរទាំងនោះសព្វគ្រប់ទៅ ខ្ញុំមានចិត្តអំណរនឹងបារាំងសែសដែលមកដេញយួនវាជាសត្រូវនឹងយើងខ្មែរ វាវាយដណ្ដើមសង្កត់សង្កិនស្រុកយើងជិតៗតែនឹង ៣០ ឆ្នាំហើយ វាតាំងស្ដេចស្រីៗបីព្រះអង្គ ជាឯករាជ១អង្គ ជាទីឧបរាជ១អង្គទៀត ជាទីព្រះកែវហ្វា ហើយវាធ្វើបន្ទាយវាយពេញតែស្រុកខ្មែរ ចិញ្ចឹមខ្មែរឲ្យធ្វើចៅហ្វាយស្រុក ឲ្យទុកសក់ស្លៀកពាក់តាមសាសន៍វាជាយួន ហើយវាគិតផ្លាស់ឈ្មោះខែត្រស្រុកខ្មែរដាក់ឈ្មោះជាយួន ប៉ុន្តែនៅវេលានោះយើងខ្លាចតែបារាំងសែស កាលណាវាយស្រុកយួនរួចហើយ ក៏ត្រឡប់ទៅស្រុកវិញមិនមកជួយយើងខ្មែរ ។

ឯបារាំងសែសដែលលើកទ័ពទៅច្បាំងនឹងស្ដេចយួននោះ បើអ្នកទាំងឡាយពុំដឹងជាហេតុដើមទងដូចម្ដេច នោះខ្ញុំនឹងអធិប្បាយរាយដំណើរជូនស្ដាប់តាមដែរខ្ញុំបានដឹងឮគេនិយាយរាល់គ្នានៅវេលាគ្រានោះ ថាកាលនោះប្រហែលជាង១២០ឆ្នាំមកហើយ នោះកូនស្ដេចស្រុកយួន ច្បាំងនឹងពួកក្បត់ដែលគិតបះ

[11]Consul គឺជាបុគ្គលិកទូតមានឋានន្តរសក្តិខ្ពស់ជិតស្មើរាជទូត ។

[12]Empereur គឺជាស្ដេចចក្រភព ។